

Györe Balázs egy pillanatig sem kerülgeti a forró kását. Legújabb kötete, *Barátaim, akik besúgóim is voltak* már címében egyértelműen kitarja művének témáját, s a tőle megszokott nyíltsággal néz szembe a tényekkel. Valójában

48 Visy Beatrix

FEDŐNEVE „BARÁT”

Györe Balázs: *Barátaim, akik
besúgóim is voltak*

az úgynevezett tények csak kiindulópontját adják e szembenézésnek, mert az igazi feladat a szembe-sülést követő érzések tisztázása (megnevezése), a régi barátokkal, a barátsággal mint olyannal, a múlt kényszerű újrendeződéssel, az emlékek átértelmez(őd)ésével való

számvetés, hogyan dolgozható (f)el – feldolgozható-e – mindez a lélekben, emberben, barátban, életben, az íróban.

Ennek a szembenézésnek, elrendezésnek eszköze, módszere maga az írás mint önmegértő, önfeltáró, öngyógyító tevékenység, ismerős eljárás, hiszen ugyanez a korábbi Györe-szövegek próza-felhajtóereje is. Az írás, az írói tevékenység olyan nyílt és reflexív közeg, terep ebben az életműben, mely egyfelől az életet – a szerző életét – helyezi (ki) látszólag közvetlenül az irodalmi térbe, írássá, irodalomká formálja azt egy (ön)értelmezői diskurzus (látszólagos) folyamatszerűségében, másfelől az írás és olvasás (ön)terápiás aktusait, az irodalmat (eszközeit, módszereit, „történeteit”) integrálja életébe, sorsába, így próbálja meg érthetővé, élhetővé, elviselhetővé tenni azt.

A tényekkel, besúgólistákkal, dokumentumokkal való találkozás a legtöbb esetben a személyes érintettség által válik igazán drámaivá, „életbe vágóvá”, ezért a besúgóírásoknak, -regényeknek – mert talán állítható, hogy a közép-kelet európai térség „kitermelte” ezt a fajta irodalmat – legnagyobb kihívása, hogy a szigorú értelemben vett történelmi tények és a személyes érzések (szomorúság, döbbenet, felháborodás, megcsalatottság, kiszolgáltatottság, megvetés stb.) miként hozhatók közös nevezőre, miképpen szembe-sülhetők egymással egy nyilvános tevékenység, az írás, az irodalom által, s miként képesek (képesek-e) túlnőni, felülemelkedni a konkrét esettanulmányokon, jogosan megrázó személyes ügyeken. Véleményem szerint leginkább sehogy. Persze az oknyomozói tevékenységbe, napló- vagy vallomásformába öntött, az érintett személyt (szerzőt) előtérbe helyező műformák (vagy olvasási módok) határozottan beletartoznak a szépirodalom eseteibe, s e téma feldolgozásának kézenfekvő megszólalásmódjait eredményezik, ahogy ezt Eszterházy, Andor Csaba (*Autopszichográfia/Javít(hat)atlan kiadás, kézirat*),

Györe és mások szövegei is mutatják, ám mégis többnyire a személyes dokumentum-feldolgozás, magántörténelem izolált részei maradnak. Mindez nem írói hiányosság, elmarasztalás, hanem a besúgóirodalom témaspecifikus működése, hozadéka, amelyet talán épp az imént említett áthidalhatatlan távolság, a közös nevező képtelensége eredményez: az ügynökjelentések, dokumentumok ténszerűsége, bizonyítékvolta és az érzelmi-morális, emberi döbbenet, felfoghatatlanság közt szakadék feszül, ráadásul mindkettő alig-alig mozdítható el a maga tehetetlenségi állapotából. Ezekben a szövegekben a kontextus hiányáról és kereséséről van szó, a korábbi, nehezen kiküzdött kontextusok leomlásáról, eltörléséről, s az újak megtalálásáról vagy létrehozásáról, amely felemészt minden emberi, írói és nem utolsó sorban nyelvi kapacitást. Györe Balázs jól érzékeli, érzékelteti mindezeket a problémákat, nehézségeket, képtelenségeket. A mű cédulákra szaggatott, felszabdalt prózafelülete adja a bizonytalan, talajvesztett alapot, melyre a kétely további rétegei halmozódnak. Minden megkérdőjelezhetővé, gyanússá válik: elsősorban a szavak, amelyek elvesztik minden jelentő és kifejező képességüket. Gyanús minden érzés, minden gondolat, hiszen a szavak, mondatok, amelyekről eddig azt hittük, jelentenek valamit, valami fontosat, mind hamissá válnak. A besúgói jelentések előkerülésével, feltárával korábbi jelentések, szövegek, hitek, relációk omlanak össze, minden megkérdőjeleződik, átértelmeződik, s a lelepleződés következményeként minden megkérdőjelezendő, átértelmezendő. „Újra meg újra meg kell állapítani: nincsenek eszközeim, nincsen megfelelő felszerelés. Amikor átültem az íróasztaltól az ágy szélére [...], akkor hasított belém az érzés: *mennyire olcsó, vacak és haszontalan* mondatot (mondatokat) használok. Ismét előjön, idetolakszik a *mintha*. Ellep.” A felszabdalt, vendégszövegekből, különféle szövegtípusokból bőségesen építkező szöveg-háló, a (helyenként) többszörösen is átmásolt ügynökjelentések, a szerző korábbi szövegrészleteinek, a barátok írásainak megidézése, a szó átadása és átvétele, a nézőpontok, idősíkok, beszélők szüntelen váltakoztatása, az írás, megnevezés képtelenségének ismételt önreflexiói mind ennek az eszköztelenségnek, tehetetlenségnek vetülete.

A korábbi „bizonyosságok” közül legfájdalmasabb a barátság fogalmának, a barát *milétének* kényszerű újraértelmezése, mely egy másik, a besúgórendszer működése szempontjából nem mellékes jelenséggel, a nevek, álnevek, fedőnevek működésével is összefüggésben áll. A barát, barátság kérdése Györe prózájának legféltebb kincse, egyik legfőbb témája, jelentőségét a korábbi *Fel kellett vágni, hogy olvasni lehessen* (1994) című rövid-próza és az *Apám barátja* (2006) kötet is visszaigazolja. A játékba hozott korábbi szövegek végképp hitelesítik e legújabb írás gyötrődő szólamait, és

át/túlemelkedve a besúgótematika pusztá aktualitásán – miközben épp ez adja az írás apropóját – felerősítik a *mi a barátság* alapkérdés jogosultságát. Az ügynökjelentések felszínre kerülése, a barátok lelepleződése következtében az életmű korábbi darabjai szinte automatikusan végzik el átértelmez(őd)ésüket, az előjelek akár meg is fordulhatnak, s mindez nem csak a barátságot, a valamilyennek elgondolt valóságot, hanem a már leírtak szerzői-elbeszélői jóhiszeműségét, hitelét is kikezdi.

50 Az igaz barát(ság) lehetősége, lehetségessége besúgóbarát nélkül is nagy kérdése az emberi kapcsolatoknak, s bár a fogalom meghatározása, s a barátság megélése korábban is kételyekkel, kérdésekkel telinek tűnt Györe szövegeiben, legalább a barát mint személy megjelölése, *megnevezése* lehetséges volt; a barátságra való vágy, a benne való hit lehetőségként, valamiféle idillként lebegett. Pontosabban rögeszmeként, ahogy a szerző fogalmaz, amelytől most meg kell válni: „a barátságot nagyon komoly dolognak tartotam és tartom ma is. A barátommal, ha van, mindennap találkozom. Ha van dolgunk egymással, ha nincs. Ha van megbeszélni valónk, ha nincs. Akkor is találkozom vele, ha már mindent megbeszéltünk.” – hangzik el két alkalommal is idézetként, továbbá egyik szöveghelyen a folytatás is, amely szintén megvilágítja a barátság mikéntjét: „Ha csak unatkozni tudunk, akkor is. Együtt unatkozunk. A barátság nagyon unalmas és időigényes. Ülünk, hallgatunk és unatkozunk. Ez a barátság.” Létforma, létmód, az élet, a létezés együtt megélése, közös szemlélése, a „létezés megerősítése”, e földi lét mindennapi (hétköznapi) metafizikája, transzcendenciája. Az igaz barátság eszménye Györe Balázs e kötetében talán megdőlt, de „szerepcsere” nem történik, a barátot nem törli el a besúgó, a barátot nem írhatja felül besúgóságának felszínre kerülése, a korábbi – rejtett – kettősség lelepleződik ugyan, de barát és besúgó továbbra is egy testben és lélekben oszcillál (vagy csak úgy egzisztál), és ebben a terhes megosztottságban most már a besúgott is osztozik, amennyiben ezt – a helyzetet, a barátot – továbbra is vállalja. S úgy tűnik, vállalja, hiszen folyton idézi, megidézi, átadja neki a szót, esélyt ad a (pár)beszédre, s ha nem figyelünk eléggé, könnyen elvéthető, ki beszél éppen a szövegegységekben, érzékeltetve mindezzel, hogy a szerepek felcserélhetők, bárki kerülhet (kerülhetett volna) a „másik” oldalra. Ugyanakkor a folyamatos gyanú, a semmi nem folytatható már *úgy* tudása aláaknáz mindent, a szavak kiüresednek, marad a redundáns ismétlés, a másolás („Kitegetni a jegyzeteket! Másolni!”), az idézés („A dokumentum beszél, a szó belefűl az időbe.” (Bródy Sándor)), körbe-körbe. Mint egy magunk elé mormolt ima, mindennek a végén, utolsó, észérvek nélküli lehetőség; ima az irodalomért és a barátságért, s kapóra jön a kerouaci hitvallás is: az irodalom „a barátságért (a barátság miatt) elmondott történet, aminek az elbeszélésére a barátságon kívül semmi más nem ösztönöz”; vagy másutt: „Neki, a barátomnak

próbáltam elmagyarázni apám barátságát. Úgy látszik, mindig a barátság a kiindulópont, és ide térek vissza. Véletlen? Kísérteties?”

Ahogy barát és áruló antagonisztikus feszültsége sem oldható fel egyszerűen, mivel egyik nem oltja ki a másikat, ahogy a logika diktálná, ugyanígy a nevek is hasonló ellentmondásokba keverednek, és mindkét terület az identitással kapcsolatos kérdésekhez érkezik. Mégpedig, hogy miként egyeztethető össze a titkos és „valóságos” lét, melyik a kettő közül a valódi; melyik látszat, melyik nem – önmagam (vagy a külvilág) felől nézve. Ki vagyok, ha közvetlen környezetem számára sem az vagyok, aki vagyok? Lehet-e bármiféle egységes, koherens, vagy legalább tiszta lelkiismeretű énképet, önmagára vonatkozó jelentést fenntartani – a bizonyosságokat amúgy is egyre inkább elveszejtő 20. században – fedő- és álnevek között. Mit fed a fedőnév, mit rejt az álnév? Egy másik nevet vagy egy személyt? A név megváltoztatása hatással van-e az identitásra? Bár a tulajdonnév nem tiszta tulajdon, hiszen ha az lenne, maga lenne az abszolút jelenlét, amely minden külön(öz)ség nélkül egybeesne önmagával, s csak egyetlen egy létezhetne belőle (amely nem más, mint Isten neve, a közismert derridai tan értelmében), mégis rendelkezünk azzal a benyomással, hogy a tulajdonnév elnevezés „valami olyan tapasztalatra utal, amely mintha valóban őrizne egy tulajdon-momentumot, egy *instant fondateurt*. Ezért érezzük úgy, hogy a »tulajdon« nevünk önmagunkkal való azonosságunkat jelöli.”¹ A névadás (névváltoztatás) aktusai fontos szerepet kaptak és kapnak ma is minden individuum életében, hiszen minden név őriz valamit Isten nevének ősparadoxonából. Ezért is fontos és kérdéseket implikáló terep a nevek – fedőnevek, álnevek, valódi nevek, mesterek, írók megnevezése – sokasága Györe kötetében. A fedőnevek használata a besúgórendszer nélkülözhetetlen kelléke, működésének feltétele, hogy ügynökeik kiléte rejtve maradjon, ám ezek a nevek olyan anyakönyvitől eltérő felvett nevek, amelyek egyben szerzői nevek is, illetve csakis azok, hiszen kizárólag jelentések szerzőiként „működtek”, a civil életben kevésbé voltak használatosak. S mint szerzői nevek az általuk írott „művek” integráns részét képezik, képezték, bár kevésbé jelentőségteljesen, összeforrottan, mint publikált (szép)irodalmi művek esetében, de annyiban mégis, hogy a fedőnév mégiscsak lehetőséget teremtett az alapvető rejtőzködésen túl az immoralis tett (jelentés írása) „eredeti” személyiségről és névről való leválasztására, egyfajta másvalakiság elgondolására, az esetleges önfeloldozás belső csapdájára. Ám mivel a mindennapi életet és az ügynöki tevékenységet mégiscsak ugyanaz a személy élte, végezte, mindez a kettősség, a nevek, s ezáltal szerepkörök, beszédmódok megsokszorozódásával szükségszerűen nyomot hagyhatott az identitás név nélküli, néven nem nevezett, fedetlen

Új Forrás 2013/2 – Vissy Beatrix: Fedőneve „Barát”
Györe Balázs: Barátain, akik besúgónim is voltak

részen is. Györe Balázs a szembenézésre azt a lehetőséget választja és járja végig, hogy nem használ fiktív neveket, nem rejteget, nem távolít el, hanem néven nevez, megnevez (amit tud), beazonosít, ismerteti a szereposztást, összepárosít: „Dávid én vagyok. Ideje felfednem magam. Illetve ideje
52 megnevezni magam. Megmondani a nevem. Nem szabad félrevezetni az olvasót. Nem kell félni. Vagy félni kell a valódi nevektől? János nem János. Az ő igazi nevét nem tudom. Gábor nevét tudom. Lajosét is. Tehát: Dávid én vagyok. Dávid: Györe Balázs. Gábor: Andor Csaba.” Csakis így lehet: szembenézni a névvel, a baráttal, egykori és mostani önmagával, csakis így van esély tisztázni bármit, visszaadni valamit a név „erejébe”, mert birtokolnunk kell egy nevet, hogy önmagunk lehessünk, „vagy egy névnek kell birtokolnia bennünket. A név elhívás, megszólíttatás, átok és áldás egyszerre: egy életfeladat kijelölése. Az önmagunkká-levés drámája nem lezárul a névvel, hanem vele kezdődik.”² És a barátunk nevével, ha van név – bármilyen gyanúsak is a szavak –, amit még le lehet, le tudunk írni, akivel még „mind-ezek” után is szóba(n) állunk. (*Kalligram, Pozsony, 2012*)

¹ Angyalosi Gergely, *A név és aláírás problematikája Jacques Derrida műveiben*, Filológia közlöny, 1996/2, 157.

² Angyalosi Gergely, *A név és aláírás problematikája Jacques Derrida műveiben*, i. m., 162. (kiemelés V.B.)

